

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

नागपूर येथील खंडपीठ

२०११ चे पहिले अपील क्रमांक १०२०

सह

दिवाणी अर्ज क्रमांक २७५५/२०२४

१. भारत संघ,

कृषी मंत्रालय, वनस्पती संरक्षण सल्लागाराच्या माध्यमातून

वनस्पती संरक्षण संचालनालय,

क्वॉरंटाइन अँड स्टोरेज, एनएच-४,

फरिदाबाद (हरियाणा)

२. भारत संघ,

कृषी मंत्रालयाच्या माध्यमातून,

प्रभारी, सेंट्रल इंटीग्रेटेड

पेस्ट मॅनेजमेंट सेंटर,

जी.एस.आय. ऑफिस कॉम्प्लेक्स,

व्ही.सी.ए. स्टेडियमसमोर,

... अपीलकर्ते

सिव्हिल लाइन्स, नागपूर

विरुद्ध

१. श्रीमती मालती मधुकर घोडे यांची विधवा पत्नी

वय सुमारे ५४ वर्षे आहे.

२. कु. अपेक्षा मधुकर घोडे यांची मुलगी

वय २८ वर्षे

३. कु. प्रतीक्षा मधुकर घोडे यांची मुलगी

वय २६ वर्षे

४. उत्कर्ष मधुकर घोडे यांचा मुलगा

वय २४ वर्षे

५. सुधांशू मधुकर घोडे यांचा मुलगा

वय २२ वर्षे

६. निखिल मधुकर घोडे यांचा मुलगा

वय साधारण २० वर्षे,

.. याचिकाकर्ते

सर्व मूळ याचिकाकर्ते १ ते ६

रा. सी.पी.डब्ल्यू.डी कॉलनी, नागपूर

७. शत्रुघ्न एल. मार्को,

वय सुमारे ४१ वर्षे,

व्यवसाय: एकात्मिक उपद्रवी जीव जंतू व्यवस्थापन केंद्र,

जी.एस.आय कार्यालयातील चालक म्हणून केंद्र सरकारचे

कर्मचारी
व्ही.सी.ए. स्टेडियमसमोर,
सिव्हिल लाइन्स, नागपूर

(मूळ उत्तरदाते क्र.३)

.....

श्रीमती मुग्धा चांदूरकर, याचिकाकर्त्याचे वकील श्री. एन. बी. कलवाघे, प्रतिवादी क्रमांक १
ते ६ यांचे वकील

.....

कोरम : संजय देशमुख, जे.

राखून ठेवण्याची तारीख : २०.१२.२०२४

निकाल देण्याची तारीख : ०३.०१.२०२५

न्याय निर्णय :-

१. मोटार अपघात दावा याचिका क्रमांक १०६९/१९९८ मध्ये मोटार अपघात दावा न्यायाधिकरण, नागपूर च्या विद्वान सदस्याने दिनांक १६.१२.२००५ रोजी दिलेल्या न्याय निर्णय व निवाडयाविरुद्ध मालक-मूळ प्रतिवादींनी या अपीलस प्राधान्य दिले आहे.

२. दावा

- i) मोटार वाहन अपघातात मृत्युमुखी पडलेले मधुकर घोडे हे नागपूर येथे केंद्र सरकारमध्ये कार्यरत असलेले ज्येष्ठ कृषी शास्त्रज्ञ होते, असा युक्तिवाद याचिकाकर्त्यांनी केला होता.
- ii) दावा याचिकेतील याचिकाकर्ते क्रमांक १ श्रीमती मालती या पत्नी, याचिकाकर्ते क्रमांक २ व ३ अनुक्रमे अपेक्षा व प्रतीक्षा या मृत मधुकर यांच्या कन्या आहेत, तर याचिकाकर्ते क्रमांक ४, ५ व ६ अनुक्रमे उत्कर्षा, सुधांशु व निखिल हे मृत मधुकर यांचे पुत्र आहेत.
- iii) दिनांक ४.६.१९९८ रोजी मधुकर ड्युटी आटोपून गोंदियाहून नागपूरला परतत असताना क्र. एमएच-३१-७२६१. रात्री १२.३० वाजता प्रतिवादी क्रमांक ७ च्या बेदरकारपणे वाहन चालविल्यामुळे या बसला अपघात झाला. तो बेदरकारपणे आणि निष्काळजीपणे ती बस चालवत होता. भंडारा जिल्ह्यातील भिलेवाडा शिवाराजवळ हा अपघात झाला. यात मधुकर यांचा जागीच मृत्यू झाला. बेदरकारपणे वाहन चालविल्याप्रकरणी बसचालकावर कारवाई करण्यात आली.
- iv) याचिकाकर्त्यांनी मृत मधुकर यांच्या उत्पन्नावर अवलंबून असल्याचा युक्तिवाद केला होता आणि त्यांनी रु.४१,००,०००/- नुकसान भरपाईचा दावा केला होता.

३. बचाव

- i) अपीलकर्ते/प्रतिवादी क्रमांक १ व २ यांनी दावा याचिकेला विरोध केला. त्यांनी दावेदार आणि मृत मधुकर यांच्यातील संबंध, तसेच अपघात घडल्याची कबुली दिली. दावादारांना शासकीय विम्यापोटी व विविध योजनांतर्गत रु.२,१२,५७२/- ची रक्कम अदा करण्यात आली आहे. याचिकाकर्त्यांना जीपीएफ म्हणून रु.८,०३,५२१/- ची रक्कम मिळाली. याचिकाकर्ते क्रमांक १ - मृत मधुकर यांच्या पत्नी यांस रु.७२४९/- पेन्शन मंजूर करण्यात आली आहे.
- ii) याचिकाकर्त्यांपैकी एक म्हणजे याचिकाकर्ते क्रमांक ४ उत्कर्ष प्रतिवादी क्रमांक ३ यांना अनुकंपा तत्वावर नोकरी उपलब्ध करून दिली आहे, असा युक्तिवाद करण्यात आला आहे. त्यामुळे याचिकाकर्ते नुकसान भरपाईसाठी पात्र नाहीत.
- iii) तसेच या वाहनाचे लॉगबुक अपूर्ण असून मृत मधुकर यांच्या सांगण्यावरून त्याचा गैरवापर करण्यात आल्याचा ही युक्तिवाद करण्यात आला आहे. हे वाहन सरकारी असले तरी त्याचा वापर मृत मधुकर यांनी आपल्या वैयक्तिक कामासाठी केला होता. त्यामुळे अखेर दावा याचिका फेटाळण्यात यावी, अशी विनंती करण्यात आली.

४. भिलेवाडा शिवाराजवळ बस पोहोचली असता समोरून भरधाव वेगात भरधाव वेगाने एक ट्रक आला आणि त्यामुळे त्याच्या बसला कट लागला आणि त्यामुळे हा अपघात झाला, असा युक्तिवाद बसचालक क्रमांक ३ याने केला आहे.

५. विद्वान न्यायाधिकरणाने तीन मुद्द्यांची उत्तरे देताना मधुकर यांचा वाहन अपघातात मृत्यू सिद्ध झाल्याचे म्हटले होते. याचिकाकर्ते मृत मधुकर यांच्या उत्पन्नावर अवलंबून होते आणि त्यामुळे ते नुकसान भरपाईसाठी पात्र आहेत. १५,४९,७००/- रुपये नुकसान भरपाई म्हणून देण्यात आली.

६. विद्वान वकील सौ.मुग्धा चांदूरकर यांनी अपीलकर्त्यांनी या अपीलातील हरकतींचे आधार निदर्शनास आणून दिले आणि सादर केले की दावेदारांपैकी एक उदा. उत्कर्षला अनुकंपा तत्त्वावर केंद्र सरकारचा कृषी विभाग येथे नोकरी मिळाली आहे. त्यामुळे याचिकाकर्त्यांना देण्यात येणारी नुकसान भरपाईची रक्कम त्यानुसार कमी करण्यात यावी. मात्र, लवादाने या बाबीचा विचार केला नाही. ती खालील पूर्वदाखल्यावर अवलंबून आहे :-

i) राजस्थान राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ विरुद्ध दानिश खान (२०१९) ९ एससीसी ५५८, ज्यामध्ये, पॅरा १० मध्ये, धरले गेले होते की:-

"१०. नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध रेखाबेन या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ देणे उपयुक्त ठरेल . पतीच्या मृत्यूसाठी कायद्यान्वये देय असलेल्या नुकसानभरपाईची गणना करताना अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती झाल्यानंतर त्यात दावादारांने मिळविलेल्या वेतनाच्या कपातीशी संबंधित प्रश्न या न्यायालयाच्या विचारार्थ निर्माण झाला. अनुकंपा नियुक्तीने मिळालेले वेतन या कायद्यानुसार दावेदाराला मिळणाऱ्या नुकसान भरपाईतून वजा करता येणार नाही, असे मत व्यक्त करण्यात आले. मात्र, मालक संबंधित वाहनाचा मालक असेल तर अपकृती कर्त्याने दिलेल्या अनुकंपा नियुक्तीतून मिळणारा पगार कापला जाऊ शकतो आणि त्यामुळे कायद्यानुसार नुकसान भरपाई देण्यास जबाबदार असल्याचे स्पष्ट करण्यात आले. दुस-या शब्दांत, ज्या नियुक्त्याने अनुकंपा नियुक्ती प्रदान केली आहे तो संबंधित वाहनाचा मालक म्हणून कायदांतर्गत नुकसान भरपाई देण्यास उत्तरदायी आहे की नाही याची गणना करताना अवलंबून असलेल्या व्यक्तीचा पगार वजावटीचा दावा करू शकतो".

ii) नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध रेखाबेन आणि इतर (२०१७) १३ एससीसी ५४७, ज्यात, पारस १८ आणि १९ मध्ये, असे धरले गेले होते की:-

“ १८. विमल कंवर आणि इतर विरुद्ध किशोर दान मधील खटल्याची वस्तुस्थिती हे हाती असलेल्या प्रकरणांच्या वस्तुस्थितीसारखेच आहेत. अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्त केलेल्या

दावादाराला मिळणारी पगाराची रक्कम मोटार वाहन कायदा १९८८ च्या कलम १६८ अन्वये दावादाराला मिळणाऱ्या नुकसान भरपाईच्या रकमेतून वजा केली जाते, असा युक्तिवाद या प्रकरणात करण्यात आला. या न्यायालयाने हा युक्तिवाद फेटाळून लावला आणि खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले:

२१. "अनुकंपा नियुक्ती" ही कर्मचाऱ्याच्या सेवेच्या अटींपैकी एक असू शकते, जर त्यासंदर्भातील योजना नियोक्त्याने तयार केली असेल. सेवेत असताना अवलंबून असलेल्यांना सोडून कर्मचाऱ्याचा मृत्यू झाल्यास, अवलंबून असलेल्यांपैकी एक जण मृत्यूमुखी पडलेल्या मृत कर्मचाऱ्याचे कुटुंब सांभाळण्यासाठी अनुकंपा नियुक्तीची विनंती करू शकतो. एखाद्याच्या मृत्यूमुळे वारसांना मिळणारा हा लाभ म्हणता येणार नाही आणि अपघाती मृत्यूमुळे कायदानुसार मिळणाऱ्या रकमेशी त्याचा कोणताही संबंध नाही. अनुकंपा नियुक्तीचा सेवेत असताना कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूशी संबंध असू शकतो परंतु त्याचा अपघाती मृत्यूशी संबंध असणे आवश्यक नाही. एखाद्या कर्मचाऱ्याचा आजारपणामुळे सामान्य काळातही मृत्यू होतो आणि मृत व्यक्तीचे कुटुंब सांभाळण्यासाठी अवलंबून असलेल्यांपैकी एक अनुकंपा नियुक्तीस पात्र ठरू शकतो, परंतु तो मोटार वाहन कायद्याच्या परिघांतर्गत येणारा "आर्थिक लाभ" म्हणता येणार नाही आणि अशा नियुक्तीवर मिळणारी

कोणतीही रक्कम मोटार वाहन कायद्यांतर्गत नुकसान भरपाई निश्चित करण्यासाठी वजावटीस पात्र नाही.

१९. रिलायन्स जनरल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध शशी शर्मा या प्रकरणात या न्यायालयाने हरयाणा राज्याने तयार केलेल्या २००६ च्या नियमांच्या योजनेअंतर्गत दावादाराला मिळणारी रक्कम वजा करण्यास परवानगी दिली ज्यात सेवेत असताना मरण पावलेल्या/हरवलेल्या सरकारी कर्मचाऱ्याच्या कुटुंबातील सदस्यांना अनुकंपा तत्वावर अनुकंपा अनुदानाच्या माध्यमातून अनुकंपा सहाय्य प्रदान केले गेले.

iii) **भाखड़ा ब्यास प्रबंधन बोर्ड विरुद्ध कांता अग्रवाल (श्रीमती) व इतर, (२००८) ११ एससीसी ३६६, ज्यात परिच्छेद १३ मध्ये असे म्हटले होते की:-**

"१३. प्रतिवादीच्या अभ्यासू वकिलांनी निकालाचे समर्थन केले आणि प्रतिवादी क्रमांक १ चे अपील प्रलंबित असल्याचे देखील सांगितले. सर्वसाधारणपणे जेव्हा सामायिक निर्णयाविरुद्ध दोन अपिले निर्देशित केली जातात, तेव्हा दोन्ही अपिलांची सुनावणी उच्च न्यायालयाच्या एकाच खंडपीठामार्फत व्हायला हवी. परंतु नुकसान भरपाई निश्चित करताना दावेदाराला मृत्यू किंवा दुखापतीमुळे मिळणाऱ्या फायद्यांचा योग्य विचार करावा लागतो, याकडे उच्च न्यायालयाने दुर्लक्ष केल्याचे आपल्या निदर्शनास आले आहे. प्रतिवादी क्रमांक १ ला ४,७००/- रुपये मिळत असून तिला निवासस्थान उपलब्ध करून देण्यात आले

असून प्रत्यक्षात अपघातानंतर लगेचच अनुकंपा नियुक्ती देण्यात आल्याचे निदर्शनास आणून देण्यात आले आहे.

७. हे काम उत्कर्षाला देण्यात आले आहे, याचा विचार न करता याचिकाकर्त्यांना देण्यात आलेली नुकसान भरपाईची ही रक्कम अवाजवी आणि चुकीच्या पद्धतीने विभागली गेली आहे, असा युक्तिवाद याचिकाकर्त्यांच्या अभ्यासू वकिलांनी शेवटी केला. तसेच याचिकाकर्ते क्रमांक १ पत्नीला मिळालेली पेन्शन आणि दावेदारांना मिळालेले इतर लाभही लवादाने नुकसान भरपाईची रक्कम देताना विचारात घेतले नाहीत. त्यामुळे अपील मंजूर करण्यात यावे, अशी विनंती करण्यात येत आहे.

८. प्रतिवादी क्रमांक १ ते ६ च्या अभ्यासू वकिलाने या अपिलाला कडाडून विरोध केला आणि लवादाने दिलेली नुकसान भरपाईची रक्कम मोटार वाहन कायद्यातील तरतुदींनुसार नसल्याचे सांगितले. राष्ट्रीय प्रकरणांमध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेल्या कायद्यानुसार त्यात वाढ करावी लागेल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध प्रणय सेठी आणि इतर, (२०१७) १६ एससीसी ६८० आणि सरला वारमा (श्रीमती) आणि इतर विरुद्ध दिल्ली परिवहन महामंडळ आणि दुसरे, (२००९) ६ एससीसी १२१ यात वैयक्तिक खर्चाची वजावट, गुणकाची निवड आणि विविध बाबींवर भरपाईची वाजवी रक्कम या मुद्द्यांवर कायदा दिलेला आहे.

९. प्रतिवादी क्रमांक १ ते ६ च्या अभ्यासू वकिलाने पुढे सांगितले की, अनुकंपा नियुक्तीचा अधिकार आहे. स्वतंत्र अधिकार **विमल कंवर आणि इतर विरुद्ध किशोर दान आणि इतर, (२०१३) ७ एससीसी ४७६**, यात पूर्व दाखल्याच्या कायद्याचा आधार घेतला, ज्यात असे म्हटले गेले होते की, पीडितेच्या मृत्यूमुळे अनुकंपा नियुक्तीवर अवलंबून असलेल्या दावेदारांना मिळणारे वेतन मोटार वाहन कायद्याच्या परिघात येत नाही आणि म्हणूनच, वजावटीसाठी जबाबदार नाही. ते **सरला वर्मा (सुप्रा)** यांच्या पूर्ववर्ती कायद्यावरही अवलंबून आहेत, ज्यात, असे मानले गेले होते की, नुकसान भरपाईचे मूल्यांकन, जरी काही काल्पनिक विचारांचा समावेश असला तरी, तरीही वस्तुनिष्ठ असले पाहिजे. न्याय आणि न्याय्यता ही वागणुकीतील समानता, न्यायदानातील सातत्य आणि सखोलता आणि निर्णय प्रक्रियेत आणि निर्णयांमध्ये निष्पक्षता आणि एकवाक्यता यातून उद्भवते. म्हणूनच, घटक/निर्विष्ट तसेच सूत्र/कायदेशीर तत्त्वे समान असताना न्यायाधिकरणांच्या निर्णयांमध्ये एकवाक्यता आणि सुसंगतता नसल्याबद्दल तीव्र चिंता व्यक्त करणे, विसंगती आणि विसंगती नव्हे तर सुसंगतता आणि एकरूपता हा न्याय्य मोबदला मिळविण्याच्या निर्णयाचा परिणाम असावा. मृत्यूच्या प्रकरणांमध्ये नुकसान भरपाई निश्चितीमध्ये एकसूत्रता आणि सुसंगतता आणण्यासाठी न्यायाधिकरणांना या निर्णयात दर्शविल्याप्रमाणे सुनियोजित पावलांचे अनुसरण करण्याचे निर्देश दिले जातात.

१०. खालील मुद्दे विचारार्थ समोर आले :-

- I) दावेदारांपैकी एकाला सेवा/नोकरी दिल्याने नुकसान भरपाईची रक्कम कमी करता येईल का? उदा. उत्कर्ष, अनुकंपा तत्त्वावर ?
- II) याचिकाकर्ते-दावेदार नुकसान भरपाईच्या वाढीव रकमेसाठी पात्र आहेत का?

११. आक्षेपार्ह निकाल व निकाल तसेच अभिलिखित व कार्यवाही पाहिली.

१२. विद्वान वकिलाचा मुख्य युक्तिवाद केंद्र सरकारच्या धोरणानुसार उत्कर्षा या दावेदारांपैकी एकाला नोकरी देण्यात आली असून त्याला पगार मिळत आहे. पेन्शन, ग्रॅज्युइटी, जीआयएस आदी इतर लाभही दावेदारांना मिळतात, असेही नमूद करण्यात आले आहे. नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध बीरेंद्र व इतर, (२०२०) ११ एससी ३५६, परिच्छेद क्रमांक २ व ४ मध्ये खालीलप्रमाणे या दोन बाबींवरील कायदा निकाली काढण्यात आला आहे:-

“२. मृतव्यक्तीच्या कायदेशीर प्रतिनिधींना नुकसान भरपाईसाठी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे, हे आत्तापर्यंत निश्चित झाले आहे. मृताची प्रमुख विवाहित व कमावती मुले कायदेशीर प्रतिनिधी असल्याने त्यांनाही नुकसान भरपाईसाठी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे आणि संबंधित कायदेशीर प्रतिनिधी मृतव्यक्तीवर पूर्णपणे अवलंबून आहे की नाही याची पर्वा न करता अर्जावर विचार करणे आणि दावा केवळ पारंपारिक प्रमुखापुरता मर्यादित न ठेवणे हे

न्यायाधिकरणाचे बंधनकारक कर्तव्य असेल. सध्याच्या खटल्यातील अभिलिखित पुराव्यांवरून असे दिसून येते की, दावेदार कंत्राटी पद्धतीने शेतमजूर म्हणून काम करत होते आणि वर्षाला १,००,००० ते १,५०,००० रुपयांपर्यंत तुटपुंजे उत्पन्न मिळवत होते. त्या अर्थाने, ते मोठ्या प्रमाणात आपल्या आईच्या कमाईवर अवलंबून होते आणि खरं तर, त्यांच्याबरोबर राहत होते, ज्यांना वयाच्या ४८ व्या वर्षी अपघात झाला.

४. उच्च न्यायालयाने असे घेतलेले मत हे रिलायन्स जनरल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध शशी शर्मा या खटल्यातील या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने एकापेक्षा अधिक कारणांनी दिलेल्या निर्णयाचे योग्य वाचन नाही. सर्वप्रथम, २००६ च्या नियमांच्या नियम ५ (२) अन्वये कुटुंबाला मिळणारी कौटुंबिक पेन्शन देय असेल, मात्र ज्या कालावधीत आर्थिक मदत मिळते, ती मुदत पूर्ण झाल्यानंतरच या न्यायालयाला याची जाणीव होती. त्या अनुषंगाने न्यायालयाने स्पष्टपणे नमूद केले की, कौटुंबिक पेन्शनची रक्कम कायद्यांतर्गत न्याय्य नुकसान भरपाई निश्चित करण्यासाठी दाव्याच्या रकमेतून वजा केली जाऊ शकत नाही. तसेच मृत कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर लगेचच त्याच्या कुटुंबीयांना कौटुंबिक पेन्शनची रक्कम मिळणार असल्याचे उच्च न्यायालयाने चुकीचे गृहित धरले आहे. २००६ च्या नियमांच्या योजनेत, विशेषतः त्यातील नियम ५ (२) मध्ये ते आहे. मृत कर्मचाऱ्याच्या कुटुंबीयांना अनुकंपा तत्वावर आर्थिक साहाय्य, तसेच इतर लाभ देण्याची तरतूद या

नियमावलीत करण्यात आली असून त्याचे पॅकेज म्हणून नियम ५ (२) नुसार सामान्य नियमांनुसार कौटुंबिक पेन्शन आर्थिक मदत वितरणाचा कालावधी पूर्ण झाल्यानंतरच कुटुंबातील सदस्यांना देय असेल.”

१३. युनायटेड इंडिया इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध पॅट्रिशिया जीन महाजन अँड ऑर्स, (२००२) ६ एससीसी २८१ च्या बाबतीत ते खालीलप्रमाणे आहे:-

“पीडितांच्या अवलंबून असणा-यांना नुकसान भरपाई देण्याचा हेतू हा आहे की ते अचानक त्यांच्या देखभालीच्या स्त्रोतापासून वंचित राहू नयेत आणि शक्य तितके त्यांना अपघात होण्यापूर्वी उपलब्ध असलेली साधने उपलब्ध करून दिली जावीत. ती न्याय्य आणि न्याय्य भरपाई असेल. परंतु ज्या परिस्थितीत नुकसान भरपाईची रक्कम समान सुविधा, सोयी-सुविधा आणि राहणीमान पुरविणाऱ्या रकमेपेक्षा कितीतरी जास्त असू शकते, अशा परिस्थितीतही गुणक प्रणाली लागू करताना कमी गुणक लागू केला जाऊ शकतो. अशा वेळी गुणाकाराचे प्रमाण समर्पक ठरते. जास्त नुकसान भरपाई देण्याचा हेतू नाही.”

१४. वरील कायद्यात स्पष्ट करण्यात आले आहे की, मृतव्यक्तीच्या कायदेशीर अवलंबितांना नुकसान भरपाई देताना पेन्शन, विमा इत्यादी इतर लाभ मिळण्याच्या बिंदूवरील वजावट मान्य नाही. अवलंबित्व सिद्ध झाल्यावर, केवळ

दावेदारांपैकी एकाला नोकरी प्रदान केल्याने अपीलकर्ते नुकसान भरपाई देण्याच्या दायित्वातून मुक्त होत नाहीत. **विमल कुमार (सुप्रा)** यांच्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयानुसार हे मोटार वाहन कायद्याच्या परिघात येत नाही, ज्याचा प्रतिवादी-दावेदारांच्या विद्वान वकिलांनी विश्वास ठेवला आहे. अनुकंपा नियुक्ती हा सरकारी कर्मचाऱ्याच्या कुटुंबातील एका सदस्याचा स्वतंत्र अधिकार आहे, ज्याचा मृत्यू झाला. अपीलकर्त्यांनी सादर केलेला पूर्ववर्ती कायदा विशेषतः **राजस्थान राज्य रस्ते वाहतुकीच्या प्रकरणांतील निकाल कॉर्पोरेशन विरुद्ध दानिश खान (सुप्रा)**, **नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध रेखाबेन आणि इतर (सुप्रा)** आणि **भाक्रा ब्यास मॅनेजमेंट बोर्ड विरुद्ध कांता अग्रवाल (श्रीमती) आणि इतर, (सुप्रा)**, म्हणून या प्रकरणातील वेगवेगळ्या तथ्यांमध्ये अपीलकर्त्यांना उपयुक्त नाही. कारण **राजस्थान राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ विरुद्ध दानिश खान (सुप्रा)** या प्रकरणात महामंडळाच्या कर्मचा-यांचे नियमन क्रमांक ४ (३) आहे आणि या अपीलकर्त्यांच्या बाबतीत असे नियम किंवा धोरण नाही. शिवाय अपघाताच्या वेळी दावेदार मृत मधुकर यांच्या उत्पन्नावर अवलंबून होते. त्यामुळे याचिकाकर्त्यांच्या अभ्यासू वकिलांचा युक्तिवाद या संदर्भात मान्य नाही. केवळ दावेदारांपैकी एक म्हणजे उत्कर्षाला नोकरी मिळाली आहे, अपघाताच्या वेळी मृत मधुकरच्या उत्पन्नावर अवलंबून असलेल्या इतर सर्व दावेदारांना **विमल कंवर व इतर विरुद्ध**

किशोर दान व इतर (सुप्रा) प्रकरणात ठरवून दिलेल्या कायदानुसार नुकसान भरपाईच्या रकमेपासून वंचित ठेवता येणार नाही. कारण राजस्थान राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ विरुद्ध दानिश खान आणि भाखड़ा ब्यास मॅनेजमेंट बोर्ड विरुद्ध कांता अग्रवाल (श्रीमती) आणि इतर, (उद्धृत सुप्रा) या निकालाने हा निकाल रद्द बातल ठरत नाही. अपीलकर्त्यांच्या वतीने. त्यामुळे यासंदर्भातील अपिलाच्या आक्षेपांच्या आधारात तथ्य नाही, असे मानले जाते. अनुकंपा तत्त्वावर दावेदार उत्कर्षा यांना नोकरी दिल्याने नुकसान भरपाईची रक्कम वगळणे/कमी करणे यासंदर्भात संबंधित निर्णय व निर्णय कायदेशीर व योग्य आहे. त्यात कोणत्याही प्रकारचा हस्तक्षेप करण्याची गरज नाही. त्यामुळे मुद्दा क्र. (१) याचे उत्तर नकारार्थी दिले जाते.

१५. दावेदारांना देण्यात आलेल्या नुकसान भरपाईची रक्कम योग्य रितीने आखण्यात आलेली नाही, याकडे दावेदारांच्या अभ्यासू वकिलांनी आपल्या लेखी युक्तिवादात लक्ष वेधले. वैयक्तिक खर्चापोटी वजा केलेली एक तृतीयांश रक्कम कायदेशीर आणि योग्य नाही आणि भविष्यातील संभाव्यतेच्या नुकसानीचाही विचार केला गेला नाही. प्राप्तिकराची रक्कम मृतव्यक्तीच्या वार्षिक वेतनातून वजा करण्यात यावी, अशी मागणी त्यांनी केली. नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड एस. प्रणय सेठी (सुप्रा) आणि सरला वारमा (श्रीमती) आणि इतर विरुद्ध दिल्ली परिवहन महामंडळ आणि इतर (सुप्रा) या खटल्यातील

निकालाच्या अनुषंगाने १/४ रकमेचा वैयक्तिक खर्च वजा केला जाऊ शकतो. भविष्यातील भविष्यासाठी ३० टक्के रक्कम जोडली गेली पाहिजे, याकडेही त्यांनी लक्ष वेधले. त्यामुळे मृत मधुकर यांच्या उत्पन्नावर अवलंबून व्यक्तींच्या संख्येच्या आधारे १३ गुणक लागू करून नुकसान भरपाईची रक्कम वाढविण्यात यावी, अशी विनंती त्यांनी केली.

१६. याचिकाकर्त्यांच्या अभ्यासू वकिलांनी या युक्तिवादावर तीव्र आक्षेप घेतला. आपल्या लेखी युक्तिवादात, तसेच तोंडी युक्तिवादात तिने म्हटले आहे की, अपील किंवा उलट हरकती दाखल करण्यात आलेली नाही, त्यामुळे नुकसान भरपाईची वाढीव रक्कम दिली जाणार नाही.

१७. नुकसान भरपाई वाढविण्याच्या तोंडी प्रार्थनेपर्यंत रक्कम, नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध नीलेश सुरेश भंडारी आणि इतर, (२०२२) ६ एमएच एलजे ५२१ च्या बाबतीत अपील दाखल करणे किंवा उलट हरकती दाखल करणे आवश्यक नाही हे कायदा सर्वमान्य आहे.

१८. नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध प्रणय सेठी (सुप्रा) आणि सरला वारमा (श्रीमती) आणि इतर विरुद्ध दिल्ली परिवहन महामंडळ आणि आणखी एक (सुप्रा), या खटल्यातील विचित्र तथ्ये आणि कायद्याचा विचार केल्यानंतर या न्यायालयाने

असे आढळले की लवादाने संबंधित निर्णयात दिलेली नुकसान भरपाईची रक्कम कायदेशीर किंवा योग्य नाही आणि म्हणूनच ती वाढविण्याची आवश्यकता आहे.

१९. हे मान्य सत्य आहे मृत मधुकरचे मासिक वेतन रु.१४,७८६/- व वार्षिक वेतन रु.१,७७,४३२/- होते. वार्षिक आयकर रु.७१९०/- वजा केल्यावर शिल्लक रक्कम रु.१,७०,२४२/- होते. अपघाताच्या वेळी मृत मधुकर चे वय ४८ वर्षे होते याचा विचार करता त्याच्या वैयक्तिक खर्चापोटी १/४ रक्कम वजा करावी लागते, जी वार्षिक रु.४२,५६०/- इतकी येते आणि ती वजा केल्यानंतर ती रक्कम रु.१,२७,६८२/- राहते जी याचिकाकर्ते /दावेदारांचे वार्षिक आर्थिक नुकसान आहे. मृत मधुकर यांचे वय लक्षात घेता वार्षिक नुकसानीपैकी २५ टक्के रक्कम भविष्यातील संभाव्य तोट्यात जोडणे योग्य ठरेल, जे रु.३१,९२०/- इतके होईल. रु.१,५९,६०२/- ही रक्कम याचिकाकर्त्यांचे वार्षिक नुकसान आहे. मृत मधुकर व दावेदार क्र.१ इत्यादींचे वय तसेच नॅशनल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड एस. प्रणय सेठी (सुप्रा) आणि सरला वारमा (श्रीमती) आणि इतर विरुद्ध दिल्ली परिवहन महामंडळ आणि इतर (सुप्रा) यांनी घालून दिलेल्या कायदानुसार या प्रकरणात १३ चा योग्य गुणक लागू होतो. आणि नुकसान भरपाईची रक्कम रु.२०,७४,८२६/- इतकी आहे.

२०. तसेच मालमत्तेच्या नुकसानीसाठी २०००/- रुपये, संघाच्या नुकसानीसाठी रु.५०,०००/- (याचिकाकर्ते क्र.१), मधुकर यांच्या मृतदेहाची वाहतूक व

अंत्यसंस्कार खर्चासाठी रु.१०,०००/- मिळतील. अशा प्रकारे, दावेदारांना एकूण रु.२१,३६,८२६/- नुकसान भरपाईची रक्कम मिळते. ही न्याय्य आणि न्याय्य भरपाई आहे. नुकसानभरपाईची ही समन्यायी आणि समतोल रक्कमही आहे. लवादाने वर नमूद केल्याप्रमाणे तुटपुंजी नुकसान भरपाई देऊन चूक केली. या मर्यादेपर्यंत न्यायाधिकरणाचा निर्णय व निकाल रद्द करून त्यात बदल करणे आवश्यक आहे. म्हणून, मुद्दा क्रमांक २ चे उत्तर होकारार्थी दिले आहे.

२१. वर चर्चा केलेल्या कारणांसाठी, युक्तिवाद या संदर्भात याचिकाकर्त्यांचे अभ्यासू वकील मान्य नाहीत. अपीलकर्त्यासाठी विद्वान वकिलांनी ज्या कायद्याचा आधार घेतला आहे, तो त्यांना उपयोगी पडत नाही, म्हणून त्यावर विश्वास ठेवला जात नाही. हे अपील फेटाळण्यात यावे. हा निर्णय अंशतः रद्द करून त्यात बदल करण्यात यावा. म्हणून खालील आदेश :-

आदेश

१. पहिले अपील फेटाळले जाते. तथापि, संबंधित निर्णय आणि निर्णयात खालीलप्रमाणे बदल केले आहेत :-

दावा याचिका दाखल केल्याच्या तारखेपासून नुकसानभरपाईच्या वाढीव रकमेवर वार्षिक ९% दराने व्याजासह १५,४९,७००/- रुपयांऐवजी रु.२१,३६,८२६/- नुकसान भरपाईची रक्कम मिळण्यास पात्र आहेत.

II. अपीलकर्त्यांना नुकसानभरपाईची वाढीव रक्कम चार आठवड्यांत त्यावरील व्याजासह न्यायाधिकरणाकडे जमा करण्याचे निर्देश दिले जातात.

III. त्यानुसार अपील निकाली काढले जाते.

IV. रेकॉर्ड आणि कार्यवाही परत पाठवावी.

(संजय देशमुख, जे.)

२२. याचिकाकर्त्यांच्या अभ्यासू वकिलांनी २२.२.२०१० च्या आदेशाकडे लक्ष वेधले आहे , ज्यात या न्यायालयाने आक्षेपार्ह निर्णय आणि निर्णयाच्या अंमलबजावणीस स्थगिती दिली होती. ती स्थगिती आठ आठवडे कायम ठेवण्याची प्रार्थना त्यांनी केली. निवाड्यांतर्गत रक्कम जमा करण्याच्या अधीन राहून ही स्थगिती देण्यात आल्याचे दिसून येते. या न्यायालयाच्या निर्देशानुसार निवाड्यातील खालील संपूर्ण रक्कम जमा करण्यात आली आहे.

२३. प्रतिवादी क्रमांक १ ते ६ च्या अभ्यासू वकिलाने २०२४ च्या दिवाणी अर्ज क्रमांक २७५५ अंतर्गत रक्कम काढण्यासाठी अर्ज दाखल केला आहे. केवळ ५० टक्के रक्कम काढली जाते, असा युक्तिवाद त्यांनी केला. त्यामुळे या न्यायालयाने दिलेल्या अंतरिम स्थगितीला दिनांक २२/०२/२०२१० या तारखेच्या आदेशाने कायम ठेवण्यात काहीच अर्थ नाही.

२४. नाताळच्या सुट्टीच्या अखेरीस या अपिलावर सुनावणी झाली आणि निकालासाठी राखून ठेवण्यात आली. तो आज उच्च न्यायालय, औरंगाबाद खंडपीठातून देण्यात आला. नागपुरात पोहोचायला थोडा वेळ लागेल. त्यानंतर ते अपलोड केले जाईल ज्यास थोडा वेळ लागेल.

२५. सदर आदेशाचे तसेच रक्कम काढण्याच्या अर्जाचे अवलोकन केल्यावर, निबंधकाने हा निर्णय व आदेश या न्यायालयाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांनंतर प्रतिवादी क्रमांक १ ते ६ (मूळ दावेदार) यांना ती रक्कम द्यावी, असे स्पष्ट निर्देश देऊन ही रक्कम काढणे योग्य ठरेल. या न्यायालयाने दिलेली स्थगिती हा निकाल अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवडे कायम आहे.

२६. दिवाणी अर्ज क्रमांक २७५५/२०२४ वर नमूद केल्याप्रमाणे मंजूर आहे आणि निबंधकांना निर्देश देण्यात आले आहेत की दावेदार-प्रतिवादी क्रमांक १ ते ६ यांना या

निर्णयाच्या अधिकृत वेबसाइटवर हा निकाल अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीनंतर, त्यावरील व्याजासह या न्यायालयात जमा केलेल्या निवाड्याची संपूर्ण रक्कम काढून घेण्याची परवानगी द्यावी.

(संजय देशमुख, जे.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

XXXXXX